

УДК 330.1

Мукомела-Михалець В.О.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки,
менеджменту та адміністрування
Хмельницького національного університету

НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ПРОМИСЛОВИХ КОРПОРАЦІЙ: ПРОБЛЕМИ НАРОЩУВАННЯ І РОЗВИТКУ

Стаття присвячена визначенню місця і ролі нематеріальних активів у діяльності промислових підприємств. Здійснено порівняльний аналіз використання НМА у світовій економіці та економіці України. Досліджено чинники, що зумовлюють проблеми зростання ролі нематеріальних активів у нарощуванні конкурентних переваг вітчизняними промисловими корпораціями.

Ключові слова: нематеріальні активи, промислова корпорація, інтелектуальна власність, інноваційний розвиток, управління нематеріальними активами.

Мукомела-Михалець В.О. НЕМАТЕРИАЛЬНЫЕ АКТИВЫ ПРОМЫШЛЕННЫХ КОРПОРАЦИЙ: ПРОБЛЕМЫ НАРАЩИВАНИЯ И РАЗВИТИЯ

Статья посвящена определению места и роли нематериальных активов в деятельности промышленных предприятий. Осуществлен сравнительный анализ использования НМА в мировой экономике и экономике Украины. Исследованы факторы, обуславливающие проблемы роста роли нематериальных активов в наращивании конкурентных преимуществ отечественными промышленными корпорациями.

Ключевые слова: нематериальные активы, промышленная корпорация, интеллектуальная собственность, инновационное развитие, управление нематериальными активами.

Mukomela-Mykhalets V.O. INTANGIBLE ASSETS OF INDUSTRIAL CORPORATIONS: PROBLEMS OF EXPANSION AND DEVELOPMENT

The article is devoted to the definition of the place and role of intangible assets in the activities of industrial enterprises. A comparative analysis of the use of IA in the world economy and economy of Ukraine is carried out. The factors causing the problems of the growth of the role of intangible assets in increasing the competitive advantages of domestic industrial corporations are investigated.

Keywords: intangible assets, industrial corporation, intellectual property, innovative development, management of intangible assets

Постановка проблеми. Револьюційні зміни в інформації та технологіях XXI сторіччя сприяють збільшенню частки нематеріальних активів у балансовій і ринковій вартості підприємств, особливо у розвинених країнах. Так, нематеріальний складник ринкової вартості 500 компаній США, що мають найбільшу капіталізацію, відповідно до S&P 500 індексу зріс від 17% у 1975 році до 87% у 2015 році [1]. Нематеріальні активи поступово перетворюються на стратегічний ресурс, завдяки якому формуються стійкі конкурентні переваги у виробництві, експлуатації, управлінні та інших сферах життєдіяльності суб'єктів господарювання. Водночас глобальне щорічне світове дослідження 57 000 компаній GIFT (global intangible finance tracker) [2] виділяє феномен «нерозкритих нематеріальних активів», на які в 2015 році припадало близько 35% від глобальної вартості підприємств.

В Україні цей відсоток є не меншим, що зумовлює нагальність пошуку відповідей на питання, як допомогти підприємствам оцінити загальний стан та ринковий потенціал своїх нематеріальних активів, як розробити стратегії розвитку бізнесу на основі цього потенціалу, як вірно оцінити еталонне значення для інвесторів, щоб приймати зважені інвестиційні рішення. Саме тому особливої актуальності набувають дослідження, присвячені не лише ідентифікації, обрахунку, обліку, нормативно-правовому забезпеченню їх використання, а й управлінню нематеріальними активами для перетворення їх в основне джерело генерування ринкової вартості промислових корпорацій, забезпечення їх інноваційного розвитку, підвищення конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ретроспективний екскурс щодо початку відліку історії «нематеріальних активів» звертає нас до 1969 року,

коли вперше нобелівський лауреат Дж. К. Гелбрейт використовує термін «інтелектуальний капітал». Починаючи з 80-х років XX ст. теоретичні й емпіричні дослідження економічної сутності нематеріальних активів знайшли відображення в працях зарубіжних авторів, таких як Г. Беккер, Д. Белл, Е. Брукінг, Н. Бонтіс, Л. Едвінсон, Т. Коллер, Б. Лев, Т. Ллойд, М. Мелоун, С. Мармиш, Н. Пузиня, І. Роос, К. Свейбі, Т. Стюарт, О. Тоффлер, Л. Туроу, І. Хірояті, С. Хантінгтон, Ф. Фукуяма, Т. Шульц та ін.

Серед вітчизняних науковців питанням ефективного використання нематеріальних ресурсів з метою нарощування ринкової вартості підприємства приділяють увагу Г. Коломієць, О. Меленцова, Д. Кондратенко, В. Оснадчук, Е. Щетиніна, І. Булеев та ін. [3–5]. Розглядають нематеріальні активи з позицій теорії та практики бухгалтерського обліку та охоронної документації Г. Бескоста [6], І. Старко [7], В. Дяба та ін. [8–9]. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій з питань їх формування, оцінки та обліку, а також використання нематеріальних ресурсів для нарощування конкурентних переваг та ринкової вартості компаній, багато аспектів цієї проблематики залишаються відкритими для подальших розроблень.

Мета статті – здійснити порівняльний аналіз місця і ролі нематеріальних активів у світовій економіці та економіці України та дослідити тенденції і чинники, що зумовлюють проблеми зростання ролі нематеріальних активів у нарощуванні конкурентних переваг вітчизняними промисловими корпораціями.

Виклад основного матеріалу. Термін «нематеріальні активи» з'являється в нормативно-правовій базі законодавства України на початку 90-х років XX сторіччя [10]. З того часу відбувається поетапне формування та стандартизація як визначення

«нематеріальні активи», так і окремих підходів щодо їх міжнародного і національного бухгалтерського та податкового обліку [11]. При цьому майже незмінним залишається те, що в Україні довгий час нематеріальні активи перебувають без належної уваги з боку власників, зокрема акціонерів. Поясненням тому є насамперед численні бар'єри розвитку ринкових інститутів, адміністративні перешкоди, нестабільність економічних законів тощо [12]. Тут можна згадати і недостатню прозору та структуровану вітчизняну дозвільну систему, систему ліцензування, формальну систему контролю за дотриманням авторських прав, слабо розвинутий та неефективний ринок корпоративних цінних паперів. Так, відповідно до ІПА Spacial 301 Recommendations (Міжнародного альянсу інтелектуальної власності) в Україні протягом тривалого часу (з 1998 року) зберігаються критично не вирішеними проблеми щодо режиму інтелектуальної власності (зокрема, порушення авторських і суміжних прав, недобросовісне і непрозоре адміністрування систем зборів товариств). Тому, незважаючи на окремі позитивні тенденції, за підсумками 2016 року Україну віднесено до 11 держав світу, в яких найчастіше порушують права інтелектуальної власності [13, с. 63–70; 14]. Все це не створює сприятливого середовища для накопичення підприємствами тих нематеріальних ресурсів (НМР), що можуть бути перетворені в нематеріальні активи (НМА).

Неабияку стимулювальну роль, пов'язану з капіталізацією нематеріальних активів у багатьох розвинутих країнах світу, відіграють фінансово-кредитні установи, що впровадили технології кредитування під заставу інтелектуальної власності [15]. Методологічною опорою таких операцій став Базель II, який уперше визначив об'єктом застави не лише матеріальні, а й нематеріальні активи. Таке кредитування в одних країнах відповідає дирижистському підходу, тобто спирається на підтримку державних інституцій. Цей підхід реалізовано, зокрема, в Японії, Німеччині, Китаї, Індії. В інших країнах застосовується ліберально-приватний або біржовий підхід. Так, у Великобританії, США гарантими кредитування під нематеріальні активи є спеціалізо-

вані юридичні особи, інвестиційні та страхові компанії. Однак у країнах із розвинутою економікою, особливо в Європі, високий рівень корпоративного боргу й необслуговуваних банківських кредитів стимулює інвестиції в капітальні товари й нематеріальні активи, уповільнюючи цим темпи втілення капіталомістких технологічних змін. В Україні, незважаючи на євроінтеграційний вектор тенденцій в економіці, нематеріальні активи все ще не перетворились на повноцінні фінансові інструменти.

Зазначені причини зумовлюють низький рівень активності переважної більшості суб'єктів господарювання щодо придбання чи створення НМА шляхом доведення власних розробок до стану, придатного для реалізації на ринку або використання у власних бізнес-процесах для отримання майбутньої економічної вигоди. Ілюстрацією цього є обсяги і структура інвестицій у нематеріальні активи в Україні (рис. 1).

Наведені дані засвідчують стабільно низький рівень інвестицій у НМА в Україні. У 2010–2016 роках цей рівень коливається в межах 3–4% від загальної суми капітальних інвестицій, у тому числі у промисловості – 1,5–2,2%. За якісним складом переважають інвестиції в такі активи, як програмне забезпечення та права інтелектуальної власності (патенти, промислові зразки, ліцензії, торговельні марки, концесії). Незатребуваність інших видів нематеріальних ресурсів в Україні привела до звужування підходу до оцінювання об'єктів інтелектуальної власності та нематеріальних активів вимогами нормативних документів з бухгалтерського обліку та звітності, оскільки небагато керівників мають адекватне уявлення про вплив, зокрема, бренду, клієнтської бази, інших індивідуальних та організаційних нематеріальних ресурсів (організаційної культури, капіталу відносин, структурних характеристик підприємства тощо) на реальну ринкову вартість підприємства та бізнесу загалом.

Світовий досвід вказує на те, що нематеріальні активи стають суттєвим складником вартості бізнесу як потужних корпорацій, так і мікропідприємств. На малих підприємствах НМА стають основою створення нових ринкових ніш, що важливо для запо-

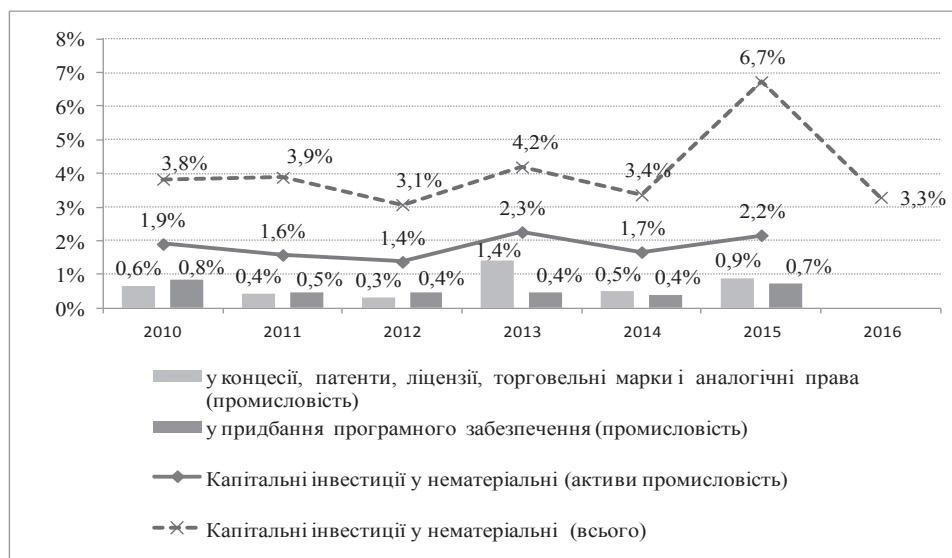

Рис. 1. Капітальні інвестиції за видами нематеріальних активів

Джерело: розраховано автором на основі [16]

чаткування бізнесу і входження на ринок. В Україні ж інвестують у НМА переважно великі підприємства (рис. 2).

Середнє витрачання коштів на НМА з розрахунку на 1 підприємство має загалом позитивну динаміку. Але політико-економічна криза 2013–2015 років погіршила інвестиційну активність великих і малих підприємств. При цьому обсяги інвестування в нематеріальні активи скоротилися до рівня 2011 року. Сьогодні спостерігається поступове нарощування обсягів до рівня 2013 року.

Зазначимо, що величина «інтелектуальної частки» нематеріальних активів промислових підприємств (зокрема, частки витрат на патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг) свідчить про стан їх інноваційного розвитку та конкурентного потенціалу на ринку. Як видно з даних табл. 1, за період 2010–2016 рр. в Україні має місце стійка тенденція поступового скорочення кількості заявок на нові винаходи та корисні моделі. Водночас зростає кількість заявок на знаки для товарів та послуг, промислові зразки.

Відповідно до даних WIPO [19, с. 54] Україна в 2015 році за показником «Кількість патентних заявок від резидентів у розрахунку на 100 млрд. дол. ВВП» входить до найкращих 20 країн світу, незважаючи на те, що цей показник скоротився порівняно з 2005 роком на 31% (з 1034 до 712). Це вказує на наявність потенціалу щодо більш активного використання результатів інноваційної діяльності у практиці

діяльності вітчизняних підприємств, чому сприяють в останні роки реалізація заходів євроінтеграційного вектору розвитку економіки України і зростання рівня відкритості внутрішнього ринку.

На жаль, Україна відзначається низьким рівнем комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. За деякими даними в економіці використовується не більше 7% від загальної кількості чинних патентів, корисних моделей та промислових зразків [20]. Найбільша активність щодо кількості заявок на винаходи та корисні моделі (88,3% у 2006 році) припадає на наукові та освітні організації. У 2016 році надійшло 153 заявки, що на 17,7% більше, ніж у 2015 році, від національних заявників для патентування українських винаходів за процедурою РСТ в іноземних країнах. Стабільно низький рівень показника вказує на патентну незахищеність продукції, що експортується з України, та підвищений рівень ризику для експортерів. Ще одним негативним явищем є несанкціонований виток винаходів. На так звану патентну міграцію припадає щорічно 10–12% щорічного обсягу патентування [20]. І це негативні явища у сфері створення об'єктів інтелектуальної власності.

Та все ж статистика засвідчує, що у 2016 р. відбулись позитивні зрушення у створенні об'єктів промислової власності – нематеріальні ресурси все активніше втілюються у нематеріальні активи, і це може стати основою для розвитку промислових підприємств корпоративного сектору національної економіки. Тим більше що це вкрай необхідно для

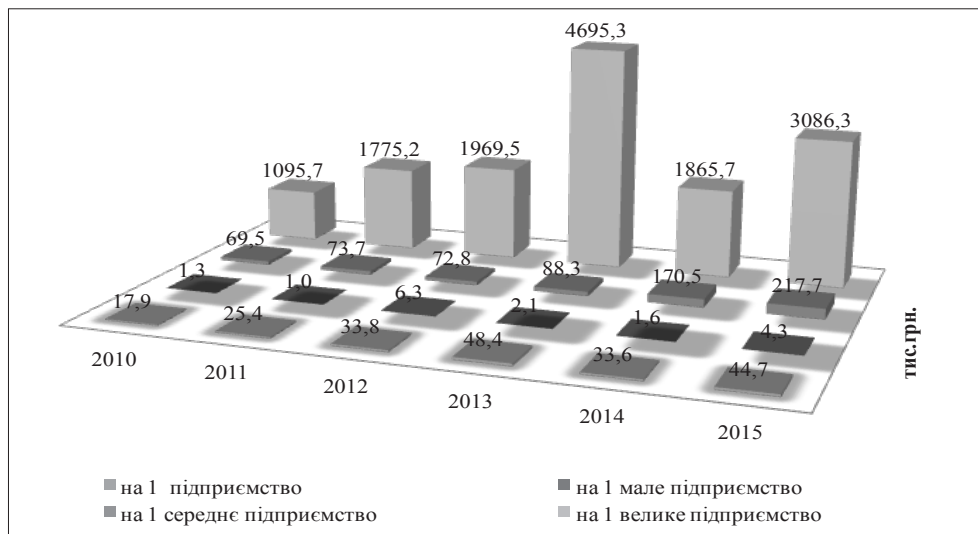

Рис. 2. Капітальні інвестиції в нематеріальні активи промислових підприємств України різних масштабів діяльності

Джерело: розраховано автором на основі [16; 17]

Таблиця 1

Надходження заявок на об'єкти промислової власності в Україні

Об'єкти промислової власності	Кількість за роками, одиниць							2016/до 2015, %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Усього	41 473	47 201	48 585	53 767	44 146	47 819	51 559	107,8
у т.ч.								
Винаходи	5310	5247	4944	5418	4814	4495	4095	91,1
Корисні моделі	10 679	10 437	10 229	10 175	9384	8620	9557	110,8
Промислові зразки	1686	1761	1851	3778	2664	2080	2302	110,6
Знаки для товарів і послуг	28 577	29 756	31 556	34 393	27 280	32 621	35 605	109,1

Джерело [18]

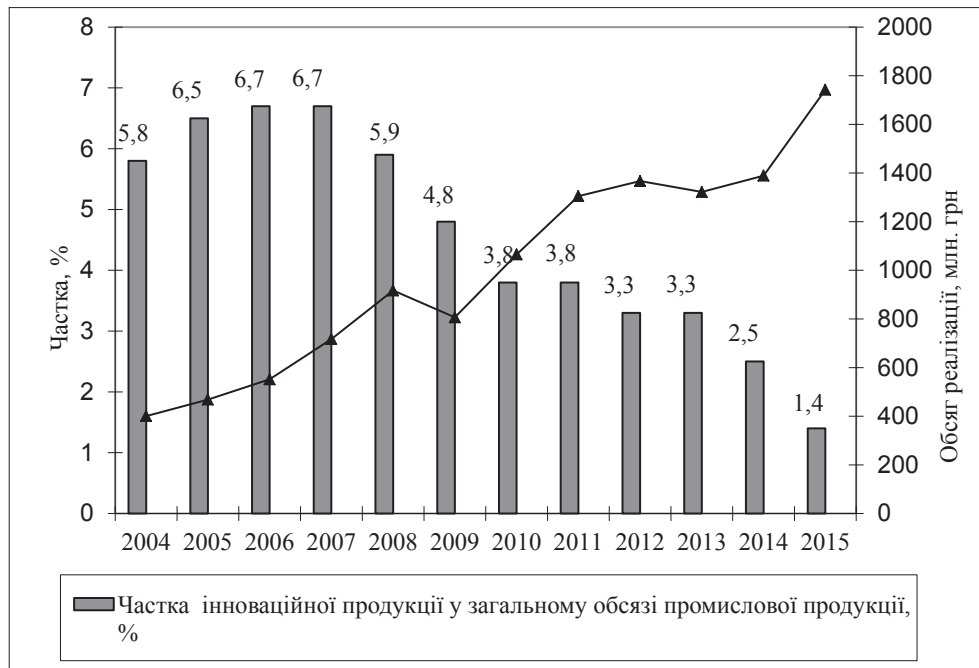

Рис. 3. Динаміка результатів інноваційної активності промислових підприємств України

Джерело: розраховано автором на основі [21, 22]

Україні, оскільки останні роки характеризуються стагнацією у промисловості. Вона, серед іншого, зумовлюється і недостатньою активністю вітчизняних виробників у виведенні на ринок нової продукції – частка інноваційної продукції з року в рік зменшується (рис. 3). Так, якщо у 2007 році вона становила 6,7%, то в роки світової фінансово-економічної кризи зменшилась до 3,8%, а у 2015 році становила всього 1,4% [21; 22]. І, можливо, саме відсутність власних розробок, втілених у НМА, стала причиною низької результативності інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств. Адже саме принципово нові види продукції чи технології формують ті конкурентні переваги, з якими підприємства можуть виходити на ринок розвинених країн і відвоювати собі місце на ньому.

Зважаючи на те, що НМА є результатом цілеспрямованої інноваційної діяльності, яка перетворює нематеріальні ресурси підприємства (інтелектуальний капітал, організаційні відносини, організаційна культура тощо) у його нематеріальні активи, необхідно ефективно керувати цим процесом. Потрібно більше уваги приділяти розробленню та юридичній захищеності принципово нових видів продукції, адже саме такі принципово нові зразки можуть мати високу споживчу цінність і стати основою нового напрямку розвитку промислового підприємства [23]. Ще більшу економічну вигоду вони можуть дати для підприємств корпоративного сектору, оскільки привертатимуть увагу до бренду компанії, сприятимуть зростанню пізнаваності її товарів на ринку, а значить – збільшенню її ринкової вартості у частині, яка стосується гудвілу.

Висновки. Нематеріальні активи у розвинених країнах відіграють все більшу роль у нарощуванні конкурентних переваг суб'єктами господарювання. Вони втілюються не лише у винаходах, промислових зразках, програмному забезпеченні та інших

об'єктах промислової власності, а й у гудвілі підприємства, який є іміджевою основою зростання його ринкової вартості. Дослідження показали, що в Україні менеджмент промислових підприємств недостатньо уваги приділяє управлінню розвитком НМА. Основні причини такого стану криються у недостатній розвиненості ринкових інститутів та чинного законодавства як у сфері захисту прав інтелектуальних, так і у сфері обліку нематеріальних активів. Зважаючи на те, що НМА є результатом цілеспрямованої інноваційної діяльності, яка перетворює нематеріальні ресурси підприємства (інтелектуальний капітал, організаційні відносини, організаційна культура тощо) у його нематеріальні активи, необхідно ефективно керувати цим процесом. Тому подальші дослідження будуть присвячені теоретичним та практичним аспектам створення ефективної системи управління нематеріальними ресурсами промислових підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ocean Tomo LLC, Annual Study of Intangible Asset Market Value Ocean Tomo, LLC, 2015. Mode of access: <http://www.oceantomo.com/2015/03/04/2015-intangible-asset-market-value-study>.
2. Global Intangible Financial Tracker (GIFT) 2016 Mode of access: http://brandfinance.com/images/upload/gift_report_2016_for_print.pdf.
3. Коломієць Г.М. Нематеріальні активи як актуальний чинник підвищення ринкової ціни компанії / Г.М. Коломієць, О.В. Меленцова, Д.К. Кондратенко, В.М. Оснадчук // Економічна теорія та право. – 2016. – № 3. – С. 43–55.
4. Щетинина Е.Д. Управление нематериальными активами предприятия как средством получения конкурентных преимуществ: проблемы, перспективы, методические подходы / Е.Д. Щетинина, И.Б. Кондрашов, Т.А. Дубровина // Известия вузов. Инвестиции. Строительство. Недвижимость. – 2016. – № 3 (18). URL:<http://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-nematerialnymi-aktivami-predpri-yatiya-kak-sredstvom-polucheniya-konkurentnyh-preimuschestv-problemy-perspektivy> (дата звернення: 02.05.2017).

5. Методи розвитку та забезпечення капіталізації промислових підприємств в умовах інституціональних змін: моногр. / І.П. Булеев, Н.Ю. Брюховецька та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-ті. – Київ, 2016. – 312 с.
6. Бескоста Г.М. Обґрунтування сутності нематеріальних активів в обліку / Г.М. Бескоста // Бізнес Інформ. – 2013. – № 10. – С. 306–310.
7. Старко І.Є. Особливості організації управлінського контролю нематеріальних активів / І.Є. Старко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2016. – Вип. 1. – С. 134–137.
8. Диба В. Критерії облікової ідентифікації нематеріальних активів / В. Диба // Економіст. – 2016. – № 7. – С. 12–15.
9. Облікова концепція управління вартістю нематеріальних активів підприємства : моногр. / П.О. Куцик, І.М. Дрогобицький, З.П. Плиса, Х.І. Скоп. – Львів : Растр-7, 2016. – 268 с.
10. Гусь А.В. Еволюція поняття «нематеріальні активи» у законодавстві України / А.В. Гусь // Університетські наукові записки. – 2013. – № 3. – С. 277–284. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_3_41.
11. Рилєєв С.В. Нематеріальні активи: окремі нормативно-правові аспекти обліку / С.В. Рилєєв, А.Л. Романчук // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. – 2013. – Вип. 1. – С. 368–374. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvbdfa_2013_1_40.
12. Филіук Г.М. Адміністративні бар'єри входу на ринок в Україні та їх вплив на розвиток підприємництва / Г.М. Филіук // Економіка України. – 2013. – № 6. – С. 20–30.
13. 2017 Special 301 Report, IIPA, Washington, Mode of access: <https://ustr.gov/sites/default/files/301/2017%20Special%20301%20Report%20FINAL.PDF>.
14. IIPA Welcomes USTR 2017 Special 301 Report, IIPA, Washington, Mode of access: http://www.iipawebsite.com/pressreleases/2017_Apr28_USTR301_Release.
15. Мойсейчик Г. Модели кредитования под залог прав интеллектуальной собственности / Г. Мойсейчик // Банкаўскі веснік. – 2014. – № 12(617). – С. 16–21.
16. Капітальні інвестиції в Україні у 2010–2015 роках. Статистичний збірник – К.: Державна служба статистики України, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 30.04.2017).
17. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва : Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 30.04.2017).
18. Промислова власність у цифрах за 2016 р. Державна служба інтелектуальної власності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sips.gov.ua/ua/promvlas.html> (дата звернення 30.04.2017).
19. WIPO IP Facts and Figures 2016, WIPO, Geneva. Mode of access: <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4157&plang=EN>
20. Андрощук Г.О. Інтелектуальна власність в наукоємних виробництвах і оборонній сфері в системі національної безпеки // Наука та наукознавство. – 2014. – № 4. – С. 90–100.
21. Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp/orp_u/orp0313_u.htm (дата звернення: 29.04.2017 р.).
22. Наукова та інноваційна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html (дата звернення: 29.04.2017 р.).
23. Stadnyk V.V. Innovative factors in the system of value-oriented management of an industrial enterprise / V.V. Stadnyk, O.V. Zamazyi // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 9. – С. 242–249.